

A CSÚNYA GYERMEK DICSÉRETE

Elena Ferrante:

A felnőttek hazug élete

A Befana ajándéka

Vízkereszt van, Epifánia, ilyenkor a jó, ámde csúnyácska boszorkány, a Befana érkezését várják Olaszország-szerthe (nevét az Epifánia torzulásából kapta), ő a téli ünnepkör vezéralakja, a hétköznapok csodatevője. A legenda egyik verziója szerint tőle kértek útmutatást a napkeleti bölcsek, az asszony azonban nem állt kötélnek, s amikor rádöbbsent a mulasztására, behajított ezt-azt egy elnyűtt harisnyába, majd a vándorok nyomába eredt. De mert nem tudta utolérni őket, kénytelen volt – bár ilyen derűs lenne az összes vezekléstörténet! – minden kisgyermekes házba becsempészni valamennyit az ajándékokból. Azóta minden évben a kéményen, vagyis az égi alagúton át közlekedve érkezik a gyermekekhez, és a kandallóra aggatott zoknikba aszerint pakol, hogy kinek mi dukál. A jók édesseget és gyümölcsöt, a rakoncátlanok szenet és fokhagymát kapnak a Befanától, akinek figurája bőven túllépi a folklór és a téli napfordulóhoz kapcsolódó ünnepek határait, talán mert a maga mókás, evilági kiszerelésével hosszú hónapokra – a népnyelv mondókat, szállóigéket őriz erről – minden más ünnepet elüldöz maga elől. Nincs tehát vetélytársa, s az antik római, majd a keresztény ünnepek emelkedettségéről leválva befurakodik az emberek hétköznapjaiba is. Micsoda arcátlanság! Épp ezért sokan sokféleképpen idézik fel az alakját, a Befana pedig mindig alkalmazkodik ahhoz a korhoz, amiben megszólítják. Csak a felnőttekkel kiszámíthatatlan, savanyú és szeszélyes, úgyhogy a legkívánatosabb gyermekké válni, és hinni abban, hogy mindenkinek jár a csoda.

Az ő alakját eleveníti meg Elena Ferrante is, amikor a szerzői inkognitóját firtató diskurzusokat a szöveg mögött feltárulkozó, a történetből előhívott csodának rendeli alá.

„Úgy vélem – írja a kiadójához intézett egyik levelében –, a könyveknek, miután megírták őket, nincs többé szükségük a szerzőjükre. Ha van mondandójuk, előbb vagy utóbb utat találnak az olvasóhoz, ha meg nem, akkor hát így jártunk. Példát erre is, arra is bőven tudok. Ami engem illet, én teljesen bele vagyok habarodva azokba a szövegekbe, régiakba és modernekekbe egyaránt, melyeknek szerzőjéről halvány sejtésünk nincsen, de igen élénk az utóéletük. Leginkább az éj leple alatt végbement csodákat juttatják eszembe. Mint amikor a Befanára várva kislánykoromban izgatottan bújtam ágyba, és reggelre, jóllehet magát a Befanát senki nem látta, ott voltak az ajándékai. Az igazi csodáról, akár a házi szellemek apró varázslatairól, akár a lélegzetelállító nagy misztériumokról beszélünk, sohasem tudhatjuk, kitől származik.”

Ez a levél, a *Befana ajándéka* egyben a *La Frantumaglia* című, az író levelezéseit, esszéit és írásban adott interjúit egybegyűjtő kötet nyitódarabja. Már maga a *frantumaglia* szó is valami megfejtésre váró rejtélyes abrakadabra, a szerző nápolyi édesanyjának szóképzéséből származó kifejezés, a létbizonytalanságra, széttöredezettségre utaló lefordíthatatlan metafora, magyarul talán a redundáns *gomolygó zúzalék* áll hozzá legközelebb. „A zúzalék ingtag tájék – írja Ferrante egy következő levelében –, a roncsoknak a végtelenbe toluló légtömege, amely mint egyetlen érvényes valóság mutatkozik meg az én számára, ropant kegyetlenül”, és amely émelygést, térszűzést idéz elő, a koordináták összegubancolódását, teljes lelki- és mentális zűrzavart.

Ez a gubanc az alkotás alapja nála, az elkészült történeteknek azonban a szerzőhöz immár nem lehet közük. Az író éppoly megfoghatatlan, mint a zúzalékok gomolygása, azaz a szöveg keletkezésének ihlető anyaga és pillanata. Egy modern Befana sejlik fel mögötte, ám hogy mi lehet a vezeklés indítéka, azt egyelőre nem tudjuk. Csak azt, hogy létezik, hiszen milliók olvassák az ajándékait, ő pedig dolga végeztével kimáshoz a kéményen, kigomolyog, mint a füst.

San Gennaro

Ez a – ha úgy tetszik: zezugos – szerzői attitűd mélyen gyökerezik abba a világba, ahonnan Ferrante szövegei bugyognak fel. A *Nápolyi regények*, ahogy az amerikai kiadás nyomán a tetralógia magyar címe is mutatja, illetve a többi, magyarul megjelent prózája, mind-mind Nápoly életébe vannak bekötve, s minél elsatírozottabban van jelen maga a város, annál erősebben kéredzkednek elő a nápolyi származás varázslatos karakterisztikumai. A katakombaművészet zezugos világa, a spanyol alkirályok korába visszanyúló politikai kiszámíthatatlanság, a tenger és vulkán találkozásában megbúvó veszélyérzet, az ebből fakadó babonák, Vergilius öröksége, a nápolyi barokk mesék (erre még visszatérek), a mitikus lények, a városi legendák és nem utolsósorban: a pragmatizmusba bugyolált csodára való fogékonyság.

Hiszen Nápoly, Befana itáliai kultuszán túlmenően, egy sajátos ereklye őrzője is: San Gennaro vére, amit egy kis ampullában tárolnak a Szent katedrálisában a Via Duomón, évente háromszor jósolja meg a város szerencsését azzal, hogy alvadt állapotából felbugyog. Holott Szent Januáriusz mint a vér csodájának szerzője lassan kétezer éve halott. A történet azonban minden esztendőben megismétli magát: először május első szombatján, aztán szeptember 19-én és végül december 16-án. Amikor a második világháborúban a szövetségesek elfoglalták a várost és megnyitották a második frontot Dél-Olaszországban, olyannyira térdre kényszerültek a Szent vérenek hódolata láttán, hogy két stratégiai teret is kidolgoztak: egyet arra az esetre, ha felbugyog, tehát szerencsét jósol San Gennaro vére, a másikat pedig arra, ha nem. Norman Lewis, aki ez idő tájt a brit katonai elhárításhoz teljesített szolgálatot, és azt a feladatot kapta, hogy egy besúgóhálózat kiépítésével a szövetséges katonai kormányzat munkáját támogassa, a következőket jegyzi fel naplójában, a *Nápoly, 1944*-ben a szokásosnál lassabban végmenő csodáról és a nápolyiak kétségbeesett próbálkozásairól:

„Nem sokkal ezután bevezették és fősorakoztatták az oltár köré a *parenti di San Gennarót*. Ezekről az idős asszonyokról a közhit azt tartja, hogy valóban a szent egyenes ági leszármazottai; titokzatos, és lelkileg befolyásos csoportot alkotnak, amelynek tagjai azt a nagy hatalmat, valamint felelősséget örökölték, hogy ha minden egyéb módszer kudarcot vall, fenyegetésekkel és átkokkal kényszerítsék engedelmessegre őszüket. Este nyolc óra körül a szent engedett ennek az újabb kényszernek, és végbement a csoda.”

Mindezek ismerete nélkül – és egyelőre csak a Város felszínén tapogatózunk – sok apró, de fontos részlet elsikkadhat Ferrante szövegeiben. Ugyan az író ambivalens érzések fűzik Nápolyhoz, a mindennapos durvaságok, a vulgaritás, megaláztatás, szegénység és simlisség mellett azonban, amelyekről részletesen beszámol egy interjúban, mégiscsak ez a város hordozza szerzőiségének – nem csupán műveinek! – lényegét: „Ami Nápolyt illeti, vele akkor sem lehet rendezni a számlát, ha az ember elkerül onnan. Sokfelé éltem, nem kevés ideig, a város azonban nem szűnt meg különlegesnek lenni. Számomra a test meghosszabbítását jelenti, az érzékelés mátrixát, az emberi létezés kiindulópontját. [...] Jó ideje mikroszkóp alá helyezem és onnan figyelem. Izolálok részleteket, behatolok ezek mélységeibe, felfedezek megannyi jót, ami kislányként elkerülte a figyelmemet, meg persze olyanokat, amik még nyomorúságosabbnak tűnnek, mint annak idején. De már nincs bennem harag.”

A harag hiánya

Ez a megállapítás Elena Ferrante új regényében, *A felnőttek hazug életében* jelenik meg a leghangúlyosabban, nevezhetnénk akár a kötet ars poeticájának is, pedig témaválasztását illetően kifejezetten sok dühvel, nehezteléssel, féltelenséggel és bosszúvágygal találjuk szemközt magunkat. Ferrante már a kezdőmondatba belekódolja a negatív érzések ránk zúduló kavalkádját – „Két évvel azelőtt, hogy apám elköltözött volna hazulról, azt mondta anyámnak, hogy iszonyú ronda vagyok.” –, amelyek, mint valami hatalmas csúszdán, ide-oda dobálják, hányják az olvasót. Mintha önmagában az, hogy lezúdulunk valahonnan fentről, nem volna elég. A lezúdulás érzetét Ferrante a helyszínválasztással is kihangsúlyozza, ezúttal Nápoly legmagasabb pontjára irányítva az olvasó figyelmét. Giovanna Trada, a *Nápolyi regények* szereplőivel ellentétben, egy értelmiségi-polgári családban él, az úri negyed oltalmazó világában, s bár külső-belső vonásaiban visszaköszön Lila Carracci alakja, az értelmiségi környezetből adódóan itt a süllyedés, az alászállás, a lefelé idomulás a tét. A történet az apa egyik elejtett mondatából indul ki – Giovanna pofákat vág, mint Vittoria –, ami egy túlinterepreált értékítéletté áll össze a lány fejében. Az apa ugyanis nem azt állítja, hogy valóban csúnya volna, hanem hogy egyre inkább hasonlít Vittoria nevű húgára, akiről egyelőre annyit tudni, hogy az asszony kényelmetlen természete, a szégyellni való származás, az iskolázatlanság, a nyomortelepen való megragadás miatt megszakadt közöttük a kapcsolat. Ez a mondat azonban, elnyerve a kellő súlyát, arra sarkallja Giovannát, hogy szembenézzen leendő „csúnyságával”, mindazzal, ami egy ilyen társadalmi és vérségi poggyászból adódóan rá (is) vár, és a szülői vonakodást legyőzve meglátogassa a nagynénjét, ami nemcsak elindítja a Város legalsó bugyraiba, de éberré is teszi, fürkészővé, aminek köszönhetően hamar átlát a felnőttek hazug életén.

Az elbeszélői hang minden korábbtól elüt szelídségével, már-már modoros visszafogottságával. Mintha Ferrante erőt venne magán, és lehajolna a csúnya kislányért, akit az idők távlatából, „mikroszkóp alatt tanulmányozva” Nápolyval azonosít.

A csúnya gyermek toposza egyébként nem új keletű az irodalomban, s beemelésével a szerző mesterének, Flaubertnek is kikacsint. „Különös, milyen csúnya ez a gyermek!”, mondja Emma Bovary, aki, miután fellöki a kislányát, némi viszolygással tekint sírástól elgyötört arcára, felfedezve benne a saját nyomorúságát.

Giovanna Trada vélt vagy valós csúnysága azonban túlmutat a személyes létezés metaforáján. A tőle való viszolygás, ha van ilyen egyáltalán, ugyanúgy vonatkozik Nápolyra, a megszemélyesedett városhoz tapadó sztereotípiákra, a fent és lent küzdelméből pedig észak és dél örök szembenállása is kiolvasható. Talán ez az a vezeklés, ami titokban maradt

mostanáig, s a mikroszkóp alól visszaköszönő részletek most szerethetővé válnak, mint gondoskodó szülők szemében egy csúnya gyermek vonásai.

„[V]égül olyan részletek is szemet szúrtak, amikre rá se hederítettem korábban: a szemöldökömet túl vastagnak, a szememet kicsinek és fakó barnának találtam, a homlokomat túlságosan magasnak, a csepűs – még hogy pompás! – hajam a tarkómra lapult, a fülcimpám súlya az egész fületem lehúzta, a felső ajkam, akár a penge, undorító fekete pihékkel szegélyezve, a fogaim mintha tejfogak lennének, az állam hegyes, az orrom pedig, ah, az orrom, nyílegyenesen meredt a tükörnek, s micsoda sötét és mély üregek ékelődtek az orrnyereg meg a cimpák közé! [...]?”

Így summázza Giovanna Trada a saját külsejét, és ez a jellemzés kísértetiesen emlékeztet a szintén nápolyi Giambattista Basile 17. századi mesegyűjteményére, amelyben kiemelt szerepet kap a randaság szaftos dicsérete. Ugyanakkor nem lehet nem észrevenni egy másik, kevésbé profán nápolyi utalást, a Fekete Madonnával való párhuzamot, aki annyira csúnyának találta magát, hogy elmenekült a családjá elől. Hatalmas kalaplengetés ez az irodalmi elődöknek és Nápoly városának, amely Elena Ferrante prózájának állandó ihletője.

A regény befejezése, amiben Giovanna saját akaratából, gyakorlatilag a maffiavezér kiálló fogú fiát instruálva elveszíti szüzességét, majd elutazik Velencébe – egy másik zezzugos, titokzatos város –, azt sugallja, ahogyan a *Corriere della Sera* egyik kritikusja is megjegyezte, hogy egy újabb Ferrante-saga vette kezdetét. De addig is, amíg kiderül, hogy lesz-e folytatása, marad a bizonyosság, hogy júniusban *A felnőttek hazug élete* már magyarul is olvasható.

Király Kinga Júlia: 1976-ban született Marosvásárhelyen, Budapesten él, író, műfordító. A Kalligramnál megjelent kötetei: *A test hangjai* (novellák, 2011), Giambattista Basile: *Pentameron* (nápolyi mesegyűjtemény, 2014), *Apa Szarajevóba ment* (regény, 2017).